

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN: 2149 - 9225

Yıl: 4, Sayı:13, Mart 2018, s. 341-356

Seda ERAT

Sakarya Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi, seda.erat86@gmail.com

Doç. Dr. Osman ÖZKUL

Sakarya Üniversitesi Sosyoloji Bölümü, oozkul@sakarya.edu.tr

ALİ ŞERİATİ DÜŞÜNÇESİNDE SİYASAL İSLAM: KAVRAMSAL BİR ANALİZ

Özet

Ali Şeriati (1933-1977) modern dönem İslam düşüncesinin önemli mütefekkirlerinden biridir. Eserleriyle gerek İran gerekse diğer İslam ülkelerinin fikir hayatı üzerinde derin ve ciddi etki yaratmıştır. Dinin toplum içindeki rolüne dikkat çeken Şeriati İslam terminolojisine mensup terimleri geleneksel kullanımından farklı bir şekilde ele alarak yorumlamıştır. O, bir taraftan Müslüman halklar üzerindeki molla tahakkümünü, diğer yandan ise Batı sömürgeciliğini ciddi manada eleştirmiştir. Bu çalışmada özel olarak Ali Şeriati'nin Siyasal İslam ile ilgili düşüncelerinin kavramsal bir analizi yapılmaktadır. Bu çerçevede politik ideolojisini oluşturan dini ve siyasi kavramlara getirdiği devrimci tanımlar incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ali Şeriati, Siyasal İslam, din, Şia.

POLITICAL ISLAM IN THE LIGHT OF ALI SHARIATI: A CONCEPTUAL ANALYSIS

Abstract

Ali Shariati (1933-1977) is one of the important thinkers of modern Islamic thought. His works have had profound and serious impact on the philosophy of Iran and other Islamic countries. Shariati, who draws attention to the role of religion in society, interprets the terms in Islamic terminology differently from the way they are traditionally used. He seriously criticized the domination of the mullah on the

Muslim people on one side and Western colonialism on the other. In this study, Ali Shariati's thoughts on political Islam in particular is conceptually analyzed. The revolutionary definitions he brought to the religious and political concepts that constitute the political ideology have been examined in this framework.

Keywords: Ali Shariati, Political İslam, Religion, Shia.

Giriş

İranlı düşünür ve ideolog Ali Şeriatî (1933-1974) yirminci yüzyılın yetiştirdiği en etkili isimlerden biridir. Onun hayatına bakıldığında düşünce ve eylemin iç içe geçtiğini görmek mümkündür. Özellikle doktora eğitimi için gittiği Paris'te Şahlık rejimine karşı muhalif bir örgüt içerisinde yer aldığı bununla birlikte Cezayir Kurtuluş Hareketi içinde aktif rol oynadığı bilinmektedir. Bu anlamda Müslüman bir eylem adamı olarak bilinen Şeriatî'nin çalışmalarını sadece teorik düzlemde değerlendirmemiz mümkün görülmemektedir. Eyleme dönük bir düşünce adamı olan Şeriatî'nin konu hakkında araştırma yapan kişiler tarafından İran İslam Devrimi'nin ideolojik zeminini hazırladığı şeklinde yaygın bir kanaat mevcuttur.

Günümüzde pek çok sosyolog ve ilahiyatçı tarafından çeşitli araştırma ve incelemelere konu olan Ali Şeriatî'yi çalışmamız açısından önemli kılan nokta Sünnî ve Şii İslam geleneğine ait kavramları modern siyasal ideolojilerin kavramlarıyla sentezleyerek bu kavramlara yüklediği devrimci içerik olmuştur. Şeriatî bunu bize bir İslam ideolojisi başlığı altında sunmaktadır. Tevhit gibi dini anlamda başat bir kavramın bu ideoloji içerisinde ontolojik, tarihi ve sosyolojik anlamlarını görmek mümkündür. Bunun dışında Şeriatî'nin Marksist terminolojide sıkça geçen "ezen ve ezilen" diyalektiğini Kuran'da yer alan şekliyle (mustazaf ve müstekbir) yeniden inşa ettiğini görmekteyiz. Şeriatî daha özel bir deyişle Kur'ani kavramları felsefi ve sosyolojik okumalara tabi tutarak onları bilinen anlamlarının dışında yeni mana içerikleriyle karşımıza çıkarmaktadır. Bununla beraber Şeriatî'de Batı sosyoloji geleneğine has kavramların dini perspektiften okunmasına da şahit olmaktayız. Özellikle Batı'da gördüğü eğitimin ve bu sayede tanıştığı önemli şahsiyetlerin (J.P.Sartre, A.Camus, F. Fanon, L.Massignon vs) egzistansiyalist ve Marksist düşünce mirasını özümsemesine katkı sağladığı bilinmektedir. Düşüncelerine baktığımızda onun salt Batı menşeli fikir adamlarının değil Mevlana, Muhammed İkbal, Cemaleddin Afgani gibi Müslüman düşünürlerinde etkisi altında kalmış olduğu görmekteyiz. Çalışmamızda Şeriatî'yi bizce önemli kılan bir başka nokta onun geleneksel inanç ve pratikleri sorgulamaya davet eden bir yaklaşım içinde olmasıdır. Özellikle kullandığı bilimsel analiz yöntemi onun insana, doğaya, tarihe ve topluma ilişkin kavrayışını daha da derinleştirmiştir.

Çalışmamız Ali Şeriatî'de Siyasal İslam Düşüncesinin anlaşılmasına yardım ederek siyasal İslam'a ilişkin kavramları Ali Şeriatî'nin perspektifinden bakarak anlamlandırmayı hedeflemiştir.

1.Siyasal İslam

Her geçen gün yeryüzünde hızlı bir şekilde büyüdüğüne tanık olduğumuz İslam dini, inançla ilgili kural ve kaideler bütünü olmanın yanında; ahlak, hukuk, siyaset ve ekonomi alanlarını da kuşatan bir yaşayış biçimidir. Özellikle ortaya çıkışından bu yana inanç ve ahlak sistemi olarak, bireysel ilkeler getirmekle beraber, aynı zamanda politik bir sistem olarak da tarih

sahnesinde varlık göstermiştir. Bununla beraber İslam tarihsel süreç içerisinde bir medeniyet halinde kendisini göstermiş ve belli bir dönem tarihe yön vermiştir.

Bilindiği üzere ideolojilerin ortaya çıkışı modernizm ile birlikte olmuştur. Bu gerçekten hareketle Siyasal İslam'ın bir ideoloji olarak ortaya çıkışının modern zamanlara rastladığını söylemek mümkündür. Politik olanı merkeze alan İslamcı anlayışa göre İslam modernite ile karşılaşmasının bir sonucu olarak siyasallaşmış, ideolojik bir formata bürünmüştür. İslam'ın salt Müslüman özne ile sınırlı bir din olmayıp toplumsal hayatın bütününe kuşattığı yönündeki söylem siyasal İslamcılığın en güçlü vurgusudur. Bu durum İslam'ı bireysel olmaktan çıkarak, kitleleri harekete geçirmeyi amaçlayan bir ideoloji konumuna getirmiştir (Genç,2015:135-136).

Temelleri geçmişte saklı tarihsel bir ideoloji aynı zamanda toplumsal bir olgu/modern bir fenomen olan siyasal İslam'ın birden fazla tanımı bulunmaktadır. Temel İslami referanslara dayalı bir devlet düşüncesi Siyasal İslam'ın esas amacını oluşturmaktadır. Bodur'a göre "Siyasal İslam ya da İslamcılık, İslamiyet'i bir din ya da inanç sisteminden ziyade siyasal bir ideoloji olarak tanımlama girişimidir"(Bodur,2005:79). Manaz, Siyasal İslam'ı "İktidar veya muhalefetin siyasi hedeflerine ilişkin İslam tanımlamaları ve hareket noktaları. Daha geniş anlamda ifade edersek, devletin siyasi, hukuki ve ekonomik temel yapısını Şariat kurallarına dayandırma amacı" şeklinde tanımlamıştır (Manaz,2008:26). Bu tanımdan da anlaşılacaktır ki Siyasal İslam bir toplumun gerek ekonomik gerekse sosyal hayatını dini/İslami referanslara dayandırma usulüyle şekillendirme amacını taşımaktadır.

Siyasal İslam olgusunu şekillendiren etken İslam ile siyaset arasındaki ilişkide gizlidir. Apaydın, İslam'ın siyasal bir söylem haline getirilmesinde "tasavvufi hayattaki bozulma ve yozlaşmada gelenekten bilinçsiz kopuşun ve belli bir metodolojik çerçeve olmaksızın Kur'an ve sünnete yönelmenin etkisi" olduğu görüşündedir (Apaydın,2003:219).

Sonuç olarak İslam'da kendi tarihselliğinden bağımsız bir siyaset teorisinden bahsetmek pek mümkün görünmemektedir. Başka bir deyişle İslam'ın siyaset kuramı kendi tarihsel şartlarının bir ürünüdür. Bu anlamda gerek Sünni gerekse Şii siyaset kuramlarının toplumsal ve tarihi koşulların ürünü olduğu söylenebilir. Siyasal İslam ise dini bireysel düzlemde toplumsal alana taşıyarak toplumsal sınıfların davranışlarına yön vermiş ve bu sayede kitleleri yöneten bir öğreti seviyesine ulaşmayı amaç edinmiştir. Zaman içinde kurumsal bir üst yapı formu kazanan siyasal İslam epistemolojik olan İslam'ı siyasal erkle bütünleştirme yoluna giderek tartışılır bir hal kazanmıştır.

2.ALİ ŞERİATİ'DE DİN VE SİYASET İLİŞKİSİ

2.1 Ali Şeriatî'nin Yetiştirdiği Ortam ve Etkilendiği Şahsiyetler

Dr Ali Şeriatî 1933 yılında Sebzivar'a bağlı Kahak köyünde mütevazı bir ailenin ilk ve tek erkek çocuğu olarak dünyaya geldi. Ali Şeriatî'nin babası Muhammed Takî yaşamını İslam'ı savunmaya adanarak bu anlamda etkin mücadelede bulunmuş döneminin Şii âlimlerinden biridir. Muhammed Takî Meşhed'de 1947 yılında açılan İslami Hakikatleri Yayma Merkezi'nin kurulmasına öncülük etmiş, bu kurumun temelini atanlardan biri olmuştur (Aktaş,2008:38). Bu merkezin çalışmalarına Ali Şeriatî'de katılmış, tasavvur dünyasına istikamet kazandıran dü-

şüncelerden bu merkezde haberdar olmuştur. Özellikle babası Muhammed Taki'nin İslam'ı özüne döndürme yolunda gösterdiği çabalar ilerleyen dönemlerde Şeriati'de yankısını bulacak ve Ali Şiası ve Safevi Şia'sı ayırımına gitmesine neden olacaktır.

Şeriati öğretmen okulunda okurken "Tanrıya Tapan Sosyalist Hareket" isimli toplulukla tanışmış ve bu hareketin bir parçası olmuştur. Kendilerini Allahperest Sosyalist olarak tanımlayan bu grup bir taraftan İslam'ın temel kaynaklarını esas alırken diğer yandan ise emperyalist ve indirgemeci Batı'nın düşünce ve uygulamalarıyla da mücadele etmiştir (Cesur, 2002:69). Bu anlamıyla Tanrıya Tapan Sosyalist Hareketin Ali Şeriati'nin sömürgeci ve oportünist Batı'ya karşı açtığı düşünsel savaşta oynadığı rolün önemli olduğunu söylemek mümkündür.

1955 yılında Meşhed Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde üniversite tahsiline başlayan Şeriati bu yıllarda derslere aktif bir şekilde dâhil olmuş, dikkatini özellikle dinler tarihi başta olmak üzere İslam tarihi ve tarih felsefesine yöneltmiştir (Şeriati,1980:26). Şeriati, 1958 yılında faküleyi birincilikle bitirerek bir yıl sonra hükümet tarafından verilen bursla doktora eğitimi için Paris'e gönderilmiştir. Fransa deneyimi Şeriati'nin Batı'yı daha yakından tanıyarak Batı düşüncesine eleştirel bir bakış kazanmasında oldukça etkili olmuştur.

Ali Şeriati Fransa'daki doktora öğrenimi boyunca döneminin tanınmış pek çok Batılı aydınıyla yüz yüze tanışma imkânı yakalamıştır. Bu yıllarda söz konusu yazar ve düşünürlerle münasebeti edilgen düzeyde kalmamış, bu tanışıklık ve yakınlaşma Şeriati'nin fikri tekâmülüne varan yolun kısalmasına vesile olmuştur. Kendisini en fazla etkileyen aydınların başında ise Louis Massignon gelir. Massignon'un ibrahimi dinler kavramı ve bu dinlerin birliği görüşü Şeriati üzerinde derin etki bırakmıştır (Rahnema,2005:218). Bu etki ilerleyen yıllarda Şeriati'de İbrahimi dinin içtimai ve siyasi veçhesine vurgu yapmasına yol açacaktır.

Şeriati için önemli bir ilham kaynağı olan düşünürlerden biri de Fransız egzistansiyalist J.P.Sartre'dir. Şeriati, Sartre'yi gerçek bir aydın olarak görmüş, onu tüketim çılgınlığı ve cinsel arayışlar içinde kıvranan batı toplumunun gerçek bir kurtarıcısı olarak telakki etmiştir. Onun özgürlük, sorumluluk ve başkaldırı kavramlarıyla insanın kendi davranışlarından sorumlu, özünü gerçekleştirecek yeterliliğe sahip bir varlık oluşu fikri Şeriati'nin dünya tasavvurunun tamamlayıcı unsurları olarak yerini almıştır (Rahnema,2005:226).

Şeriati, yurt dışındaki eğitimi süresince Batı kültürüne teslim olmamış, aksine Batı tecrübesi ve aldığı eğitim çağın düşünce ve kültürünü yakından tanımasını sağlamış başka bir deyişle 19. ve 20. yüzyıl ruhuna hâkim olmasına imkân vermiştir. Yaklaşık beş yıl süreyle Paris'te kalan ve bu süre zarfında Toplumbilim ve Dinler Tarihi alanında doktora eğitimini tamamlayan Şeriati 1964'te İran'a dönme kararı almıştır.

Şeriati İran'a döndükten sonra Meşhed Üniversitesi'nde çalışmaya başlamıştır. Bu okulda verdiği derslerle geniş yankı uyandıran İranlı düşünürün İslam ve dinler tarihine getirdiği farklı perspektif dikkatleri üzerine toplamasına sebebiyet vermiştir (Öçal, 2012:351). Böylece ne geleneksel ne de batıcı olan alternatif söylemi ve bu çizgideki faaliyetlerinden rahatsızlık duyan üniversite yönetimi görevine son vermekte gecikmemiştir. Bunun üzerine Tahran'a dönen Şeriati döneminin önemli düşünce ve din merkezlerinden olan Hüseyiniye-i İrşad'da ders vermeye başlamıştır.

Şeriatî'nin düşünce yolculuğunda Hüseyiniye-i İrşad'ın önemli bir durak ve dönüm noktası olduğu rahatlıkla ifade edilebilir. Hüseyini düşünüş biçimine uygun bir yol üzerinde ilerleyen bu kurum İslam'ın ilerici ve devrimci çehresini halka tanıtma misyonunu yüklenmiş ve bu amaç doğrultusunda mücadele vermiştir. Hüseyiniye-i İrşad İran yönetimi tarafından hiçbir suç unsuru bulunmamasına rağmen 1973 yılında kapatılmıştır.

1977'de İran'dan ayrılarak zorunlu hicret eden Şeriatî İngiltere'de bir otel odasında ölü bulunmuştur. Şeriatî'nin İngiltere'nin de destek verdiği İran Gizli Servisi Savak tarafından zehirlenerek öldürüldüğü yaygın kabul gören bilgiler arasındadır.

2.2 Ali Şeriatî'nin Dini-Politik İdeolojisini Oluşturan Kavramların Analizi

Şeriatî'nin din ve siyaset anlayışını kavrayabilmek için onun bu alanla ilgili olarak kullandığı din ve İslam, tevhid, şia, sosyal adalet, kıst, hicret, hac, intizar, imamet, içtihat, takıyye, özgürlük, ve eşitlik kavramlarını bilmek gerekir.

Din ve İslam Kavramı

Ali Şeriatî için kültür, tarih ve gelenek bağımsız bir toplumun olmazsa olmaz öğeleridir. Bu üç etkenin toplumda biçimlenişi ise ancak din unsuruyla mümkündür. Şeriatî'ye göre din, sömürgeci ve yağmacı Batı'nın emperyalist saldırılarına karşı en güçlü kalkandır. Başka bir deyişle uluslar din birliği sayesinde yabancı güçlerin yayılmacı politikalarıyla baş edebilmiş ve kendini koruyabilmiştir (Şeriatî,1981:15).

Şeriatî dini şu şekilde açıklamıştır: "bir dünya görüşüne dayanan bir tür ideoloji; insana ve onun dünyayla ilişkisine dair özel bir telakki; bu dünya görüşünden kaynaklanan değerler sistemi, törenler ve hükümler toplamıdır" (Şeriatî, 2012:138).

İslam'ı toplumsal cihetinden ayrı düşünmeyen Şeriatî'ye göre İslam salt inanç ve ibadet eksenli bir din değildir. Başka bir deyişle Şeriatî din söz konusu olduğunda salt insan vicdanını muhatap kabul etmemiş, toplum gerçeğini dışlamamıştır. Buradan bakıldığında Şeriatî'nin akli ve bilimsel içtihadı sahip bir din olarak kabul ettiği İslam'ın taassup sever, teslimiyetçi ve taklitçi zihinlerin din telakkileriyle uyuşmadığını söylemek mümkündür.

Tevhid dini ve Şirk dini ayrımı Şeriatî'nin Dine Karşı Din'de ayrıntılı bir şekilde ele aldığı ve üzerine hassasiyetle eğildiği bir konudur. Şeriatî'ye göre inkılabı cihete sahip gerçek din devrimci ve eleştirel bir alt yapıya sahiptir. Tarih boyunca insanlığı Allah'a kulluk etmeye ve ona teslim olmaya çağıran tevhid dininin en önemli özelliği Şeriatî'ye göre devrimci bir duruşa ve akışa sahip olmasıdır (Şeriatî, 2013:25).

Şirk'in yaygın kanaatin aksine Allahsızlık anlamına gelmediğini aksine şirk dinine inanan müşriklerin birden fazla ilaha itaat ederek çeşitli mabutlara sahip olduğunu belirten Şeriatî'ye göre şirk putlara karşı teslimiyet ve beşeri kulluğu ifade eden bir kavramdır (Şeriatî,2013:16). Şeriatî için şirk dini tarih boyunca tevhide karşı direnç göstermiş ve tevhid dininin yayılmasına bütün gücüyle karşı çıkarak beşeri kulluğu öne çıkaran bir tavır içinde olmuştur (Şeriatî,2013:21).

Tevhid

İslam dininin ve düşüncesinin omurgasını oluşturan tevhid fikri Ali Şeriatî'nin düşünce örüntüsünün merkezinde yer alır. Başka bir deyişle Şeriatî'nin fikir binasının temel yapı taşı tevhid kavramı oluşturmaktadır. Şeriatî'de tevhit çoğunluğun telakki etmiş olduğu tarzda Allah'ın bir olduğu sözüyle sınırlı değildir. Tevhit; tarihsel, sosyal ve beşeri veçhelere sahip bir dünya görüşüdür. Şeriatî tevhidi, varlık âleminin ve sınıfların birliğinin esası olarak kabul etmiştir. Bu kabul her türlü şirk düşüncesinin karşısında yer alır (Şeriatî,2015:84).

Şeriatî'nin bütün inananların üzerinde ittifak ettiği bu konuyu inancın dar kalıpları içerisinde çıkardığını görmek mümkündür. Tevhid Ali Şeriatî için salt itikadi ya da felsefi kabulün çok ötesinde bir muhtevaya sahiptir. Ona göre tevhit her şeyden evvel bir dünya görüşüdür. Bu tasavvur sadece dini değil, inkılapçı bir toplumun iktisadi ve politik zemininin de alt yapısını teşkil eder. Çünkü Şeriatî'ye göre; "Tevhide inanmak, aynı zamanda beşeri birliğin altyapısını, insan sınıfları arasındaki birliğin altyapısını ve insanın tabiat çizgisinde tekamül ettiği varlık âlemindeki genel bir birliğin yapısını da ortaya koyar" (Şeriatî,2016:32).

Şeriatî'ye göre bir dünya tasavvuru, İslam ideolojisinin üstüne inşa edildiği bir temel olarak tevhidi kabul etmek demek ideal İslam toplumu olan ümmeti, ekonomik ve sosyal altyapı olarak adalet ve kıstı, devrimci bir rehberlik ve önderlik anlayışı olan imameti, sadece Ali ve Ali gibi olanların kılavuzluğunu esas alarak onun dışındakilerin tahakkümünü reddetmek olan velayeti, yeryüzü mirasını yağmacıların elinden kurtararak zulmün son bulması anlamına gelen intizarı, Hüseyin'in dostluğunu, mücadelecî ve cesur anlayışı temsil eden takiyyeyi, ırk dil ve din ayrımının önüne geçen hukuki eşitliği kabul etmek demektir (Şeriatî,2016:177).

Şia Kavramı

Şeriatî'ye göre mevcut düzene, egemen ve hâkim rejimlere bir başkaldırı hareketi olarak ortaya çıkan Şiilik, tarihsel süreç içinde hakiki İslam ile bağdaşmayan ırkçılık, toplumsal sınıflaşma, içtimai ayrımcılık, iktisadi adaletsizlik, aristokrasi gibi öğelerin dine yerleşmesine ve nüfuz etmesine karşı koyan bir tavır içinde olmuştur (Şeriatî,2006:255).

Şeriatî'nin din ve İslam konusunda yaptığı ikili sınıflama Şia için de geçerlidir. O, Şia'yı Ali Şia'sı ve Safevî Şia'sı olmak üzere ikiye ayırmıştır. Bu ayırım Şeriatî düşüncesinde son derece önemlidir. Ali Şia'sı Kuran'a dayalı, peygamber ve Ali'nin kişiliğinde beliren bir İslam iken, ilahi mesajı çıkarları uğruna istismar eden çevrenin geliştirdiği batıl yorumlar ve uygulamalar Safevî Şia'sına işaret etmektedir.

Şeriatî Şiiliği tarihsel olarak iki farklı ve müstakil dönemde ele almıştır. Hareket ve Devinim dönemi olarak adlandırdığı birinci devir ilk asırdan Safevilere kadar olan ki dönemi kapsamaktadır. İkinci devir ise Safevîler dönemi ile başlayıp günümüzü kadar olan dönemi içermektedir (Şeriatî,2013:28).

Şeriatî'nin "insan, tarih ve toplum" eksenli geliştirdiği siyasal teorisine göre Şia ideal İslam toplumunun yetkin bir örneğini oluşturmaktadır. Ümmet ise bu teori çerçevesinde ideal İslam toplumunu en uygun şekilde ifade edebilecek olan kavramdır (Şeriatî,2012:41). "Ortak bir inanç ve hedef taşıyan ve ortak hedeflerine ulaşmak için yola koyulan bir toplum" olarak tarif ettiği bu kavramı Şeriatî yüksek ideolojik bir oluşum olarak kabul etmiştir (Şeriatî,2011:82).

Şeriatî'ye göre İslam'ın seçtiği ve içerisinde ortak bir amaç barındıran bu toplum biçimini diğerlerinden farklı kılan sadece soy, ırk, renk ve toprak birliğinden uzak bir yapıya sahip olması değildir. Ümmetin aynı zamanda sınıfsız bir toplum yapısına da işaret ettiğini söylemek mümkündür.

Şeriatî'ye göre toplumsal çatışma ve çözümlerin temelinde mustazaf sınıfının müstekbirlere uyguladığı yönetsel ve ekonomik tahakküm gelmektedir. Bu tahakküm, onların kişilik ve benliklerini sömürüp yok ederek bu yolla iktisadi getirim elde etme amacını güder. Hâl-buki İslam'ın telakki ettiği toplum yapısına karşılık gelen ümmette sınıfsız toplumun oluşturulması ana esastır. Dolayısıyla bu toplumsal düzenin temelini adalet ve kıst unsurları teşkil eder (Şeriatî,2011:83).

Sosyal Adalet ve Kıst Kavramları

Şeriatî bir toplumda adil bir düzenin inşa edilmesi için en başta tevhid tasavvuruna dayalı toplumsal bir sistemin varlığına ihtiyaç olduğunu ifade etmiş, tevhit ve adalet temellerinden yoksun bir toplumun varlığını uzun süre devam ettiremeyeceğini iddia etmiştir. (Şeriatî,2015:85).

Şeriatî'ye göre insanlığın en temel ihtiyaçları arasında yer alan adalet şirk toplumlarında belirgin bir şekilde görülen iki sınıfı yani müstazaf ve müstekbirleri birbirinden ayıran temel ölçüttür. Sömürü ve sınıfsal farklılıkların arttığı ölçüde adalet için verilen savaşım ve mücadelenin büyüdüğüne ve daha geniş bir kesime yayıldığına dikkat çeken Şeriatî adalet için savaşmayı gündemine almayan her türlü fikir akımının zamanın gücüne karşı koyamayacağını ve etkisini hızlı bir şekilde yitireceğini belirtmiştir (Şeriatî,2012:41-42).

Şeriatî Şia'nın toplumda tahakkük ettirmek istediği şeyi genel olarak iki madde altında toplamıştır. Bunlardan ilki sömürüye değil, eşitlik ve adaletle dayanan bir sosyal yaşam inşa etmek iken diğeri inkılapçı ilkelere dayanan bir sistem kurmaktır (Şeriatî,2015:81).

Şeriatî'ye göre adaletten daha deruni bir kavram olan kıst İslam iktisadının alt yapısını oluşturur. O bu konudaki görüşünü açıklarken adaleti hukuksal bir kavram, kıst'ı ise Kur'ani bir mefhum olarak değerlendirmiş ve aralarındaki farka dikkat çekmiştir (Şeriatî,2006:159). Şeriatî, sınıfsız toplumun gerçekleştirilmesi için verilen mücadelede kıst unsurunun önemli bir yere sahip olduğunu belirtir. Bununla birlikte dünyada adil yargı düzeneğine sahip pek çok toplum kıst sisteminden yoksun olduğunu ifade eden Şeriatî'ye göre kıstın adalet kurumuyla ve onun toplumsal pratiğiyle bire bir ilgisi bulunmamaktadır (Şeriatî,2006:160).

Buradan bakıldığında Şeriatî'nin ümmet temelli ideal İslam toplumu düşüncesinin adaletten daha çok kıst temelli olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü Şeriatî'ye göre adalet zamana ve şartlara bağlı toplumdan topluma değişkenlik gösteren bir içeriğe sahipken, kıst evrensel bir mahiyete sahiptir. Bununla birlikte kıst esaslı bir toplumsal düzen adil bir yönetim de işaret ederken, adalet mekanizması sağlam işleyen her toplumun kıst sistemine sahip olduğunu söylemek mümkün değildir.

Hicret Kavramı

Şeriatî hicret olgusunu salt tarihi bir olay olarak kabul etmemiş, yaygın ve sathi mütalaların ötesinde hicretin sosyal ve felsefi cihetine vurgu yapmıştır. “Peygamber’in hicreti sadece bir şehirden başka bir şehre intikal etmek değildir. Bir insan tipinden bir başka tipe intikaldir. Veraset yoluyla gelmiş, geleneksel kanser dokusu topluluğundan intikal. Bir beze gibi onu kökünden kazımak, onu dışarı atmak, özgür ve farklı bir dünyaya gelmek” (Şeriatî,2012:135-136). Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere hicret Şeriatî’ye göre gerek Kuran gerekse İslam literatürünün diğer kaynaklarında umumun telakki ettiğinin aksine spesifik ve tek boyutlu tarihsel bir olay olmanın çok ötesinde bir anlama sahiptir.

Şeriatî, Kuran’da bahsedildiği şekliyle hicreti beş farklı tür içinde mütalaa eder. Bireysel Hicret olarak adlandırdığı hicret türü, taahhüdle yükümlü olmayıp içinde buldukları topluma ihanet etmemek, imanını zorba güçlerin tahakkümünden kurtarmak zulmün parçası olmak gayesi içinde yapılır. Bu hicret biçiminde kişinin şahsi felahı ön planda olup toplumsal sorumluluğu yoktur (Şeriatî,2015:122-123). Hz. Peygamber’in hicreti “dönüşü taahhüd edilen hicret” grubu içerisinde ele alınmıştır. Dönüşle yükümlü hicret serbest ve bağımsız olmayıp içinden çıktıkları topluma karşı sorumluluk bilinci taşıyan kişilerin hicret şeklidir (Şeriatî,2015:124). Şeriatî’nin Kuran’a dayanarak yaptığı hicret tasnifine göre üçüncü sırada tebliğ hicreti gelmektedir. Bu hicretin gayesi imanı kapalı, dar, sınırlarla muhasara edilmiş toplumlara yaymaktır (Şeriatî,2015:126). Dördüncü sırada ilim için yapılan hicret diğer deyişle bilimsel hicret yer alır. Şeriatî, özellikle Rönesans’tan sonra Avrupa’da tabiat bilimlerindeki gelişmenin nedeni olarak hicret olgusunu gösterir (Şeriatî,1980:57). Beşinci tür hicret kişinin kendi iç dünyasında gerçekleşen hicrettir. Diğer hicret çeşitleri yeryüzünde tahakkuk ederken hicretin bu türü “ruhsal düzeyde olan fikri ve itikadi” bir cihete sahiptir (Şeriatî,1980:59).

İçsel hicret Şeriatî’nin beş farklı grup halinde ele aldığı hicret türlerinden en önemli olanıdır. Çünkü toplumsal dönüşümün kişinin iç dünyasında başlattığı devrimle mümkün olacağını savunan Şeriatî’ye göre nefsi bidatlardan arındırmak bu anlamda atılması gereken ilk adımdır. Başka bir deyişle Şeriatî hicreti fiziksel bir göç hareketi olarak görmez aksine hicret Şeriatî’nin terminolojisinde mücadele ve direniş eylemi olarak geçer. Buradan bakıldığında hicreti zulmedenler tarafından hakları gasp edilen mazlumların geri dönüş ve hak arama hareketi olarak da tanımlamak mümkündür.

Hac Kavramı:

Şeriatî’ye göre Hacc İslam’ın ümmeti harekete geçirerek toplumsal sorumluluğu, özgürlüğü ve bilinçli hareketi Müslümanlara aşıl原因an en önemli şartlarından biridir. Müslümanların yılın belirli zamanlarında yaptıkları anlamsız hareketler bütünü değil, birliğin önemini, peygamberliğin anlamını, ümmetin gidişatını anlamamızı sağlayan bir kılavuzdur.(Şeriatî,1980:8)

Şeriatî’nin insana, topluma ve tarihe ilişkin yaptığı ikili sınıflama hac içinde geçerlidir: Hacıların haccı- İbrahim’in haccı. Şeriatî bu ikisi arasındaki derin uçuruma dikkat çeker. Bunlardan ilki Şeriatî’nin deyişiyle bir ayağı çukurda olup, ömrü boyunca işlediği günahlardan ve eylediği kötülüklerden arınmak için hac eyleyen kişilerin haccıdır (Şeriatî,2015:92). Oysa İbrahim haccından kasıt benliğini terkeden insanların Allah’a olan yolculuğudur. Bu yolculuk kişi-

nin kendisini keşfetmesini sağlar ve sınırları ortadan kaldırır. Sınırların ortadan kalkması kişiyi bağımlılık ve bağılıklarından kurtarır (Şeriatî,1980:25).

Şeriatî'ye göre haccın da tıpkı hicret gibi nefse hareket yönü kazandırarak ruhu bütün bağlarından ve zincirlerinden kurtaran bir yönelme eylemi olduğunu söylemek mümkündür. Söz konusu hareket ruha arzu ettiği sükuneti sağlarken yeni başlangıca işaret etmektedir. Şeriatî'ye göre İslam bütün veçheleriyle Hac ibadetinde kendini gösterir. Hac bir taraftan ümmi ve tarihi birliği vurgularken diğer yandan toplumsal sorumluluğu ve eşitlik fikrini öne çıkarmıştır.

İntizar Kavramı

İntizar diğer bir deyişle Mehdi'yi bekleme inancı İmamiyye Şia'sı geleneğinde önemli bir yere sahiptir. Şii inanışa göre Mehdi vakti geldiğinde yeryüzündeki zulüm ve haksızlıklara son vererek insanlığın kurtuluşunu gerçekleştirecek olan kutsal bir kişilik olma vasıflarına sahiptir. Şeriatî intizarı bilinenin ve yaygın olarak benimsenen görüşün aksine bekleyiş ve teslimiyet olarak değil, bir "itiraz felsefesi" olarak kabul etmiştir. Şeriatî'ye göre intizara inanan ve intizar eyleyen kişi, dünyaya hak ve adaleti egemen kılmak için insanlığı mücadeleye çağıran kimsedir (Şeriatî,2015:143-144).

İntizarı bir tür "tarihi cebr" olarak tanımlayan Şeriatî gerek bilimsel sosyalizmin gerekse intizar felsefesinin sosyal sorumluluğa yükledikleri anlam ve var olan düzene kayıtsız kalmayarak değişime duydukları inanç itibarıyla benzer dünya görüşlerine sahip olduklarına dikkati çekmiştir (Şeriatî,2015:146-147). Kutsal metinlere has çeşitli kavramı yeni anlam içerikleriyle buluştururken onları radikal ölçüde dönüştüren Şeriatî intizarı kişiyi mücadeleye ve hak aramaya çağıran dinamik bir felsefe olarak görmüş, intizara zahidane bakış açısının aksine toplumsal sorumluluk ve eylem açısından yaklaşmıştır.

İmamet Kavramı

İmamet Şeriatî'nin İslam Ütopya'sının başat kavramlarından biridir. Şeriatî'ye göre tarihte pek çok din âlimi tarafından imamet itikadi ve metafizik yönüyle anlaşılıp yorumlanmış söz konusu anlam katmanlarının ötesinde tartışılma imkânı bulamamıştır. Oysaki gerek ümmet gerekse imamet insan hayatını da ilgilendirmesi bakımından toplumsal özelliği olan bir konudur.

İmamet Şeriatî'ye göre metafiziksel bir inanç olmayıp "toplumu cehaletten, zulümden kurtaran devrimci önderliğe dayanan bir felsefe, halkın özgürlük, bilinç, siyasi ve fikri olgunluk seviyesine ulaşmasını sağlamak için ortamı devrimci temizliğe ve fertleri devrimci eğitime tabi tutan bir sistemdir"(Şeriatî,2012:90). İmamete bu açıdan bakış Safevi Şia'sı ve Ali Şia'sını birbirinden kesin bir çizgiyle ayırır. Kurum Şia'sında imamın metafizik bir şahsiyet olarak tapınılan bir varlık olmaktan öteye geçemediğini ifade eden Şeriatî burada imamın halka rehberlik etmekten uzak olduğunu imametinin de insanüstü özellik gösteren on iki imama tevessül ve şefaathetmekten ibaret olduğunu belirtmiştir (Şeriatî,2013:123). Şeriatî'ye göre hareket ve devrimin Şia'sı için imam hakiki, gerçekçi ve yaşayan bir rehberdir. Bu önder insanüstü değil, üstün insan vasıflarına sahip, topluma yön ve rehberlik hizmeti veren bir şahsiyettir (Şeriatî,2015:69-70).

Şeriatî'nin imamet konusunda vesayete değil, seçime dayalı bir rehberlik anlayışını esas aldığını söylemek mümkündür. Şia'nın tarih boyunca resmi makamlara ya da zamanın gücüne değil özgür bir hareket alanına sahip olduğunu belirten Şeriatî'ye göre imamet ümmete rehberlik etme amacını taşımaktadır. İmamın da bu anlamda halkı koşulsuz itaate zorlayan dayatmacı bir otorite değil, adil ve rasyonel bir lider olduğunun altını çizmiştir.

İçtihat Kavramı

Şeriatî'nin tasavvurunda içtihat kavramı İslam'ı bütün boyutlarıyla tanıtan, özgür ve bilimsel düşüncenin önünü açan her türlü çaba ve çareye karşılık gelir. Başka bir deyişle içtihad çağa uygun anlamı yakalama gayretini ifade eder:

“İçtihad; İslam İnancının, görüş ve biliminin en araştırmacı ruhunun somut ifadesidir. İçtihad; İslam düşüncesinin, sabit kalıplar ve taşlaşmış zaman içinde kalmasını, dini hüküm ve kanunların kalıtsal kulluklar, durgun gelenekler, ruhsuz, boş tekrarlar biçiminde kalmasını, İslami kavrayışın donuklaşmasını, ekonomik ve toplumsal koşulların, yaşam gerek ve isteklerinin değişmesi ortamında; İslam'ın hareketten, eylemden sakınmasını, kaçınmasını, kabul etmeyen bir ruhtur” (Şeriatî,1981:91-92).

Şeriatî'ye göre yaşam biçimleri, bakış açısı ve isteklerin zamana bağlı değişmesiyle birlikte var olan dini hükümlerin ihtiyaca cevap vermemesi İslam'da içtihadı gerekli kılmıştır. Bu anlamda İçtihat ilerlemeyi, gelişmeyi, değişmeyi öngören yapısıyla her şeyden önce toplumsal sorumluluğa sahip, içinde yaşadığı çağı iyi tanıyan müçtehitlere ihtiyaç duyar. (Şeriatî,2006:113) İçtihat Şeriatî'nin bir ideoloji olarak telakki ettiği İslam'ı düşünsel olarak yenileme işlevini sağlar. Başka bir deyişle içtihat Şeriatî'ye göre Kuran'ın anlaşılmasında, çözümlenmesinde ve incelenmesinde ihtiyaç duyulan bir metodolojidir (Şeriatî,2014:71).

Ali Şia'sında içtihat dini görüşün zamanın toplumsal, hukuki ve iktisadi değişimlerini dikkate alarak hareket etmesi anlamına gelirken Safevi Şia'sında bu kavram muhkem hükümleri değiştirdiği gerekçesiyle küfür ve fasıklıkla eş anlamlı görülmüştür. Şeriatî, özgür içtihadın İslam ideolojisi için gerekli olduğunun altını çizmiş, Ali Şia'sında değişen düzene uyumu ifade eden bu kavramın Safevi Şia'sında duraklama ve donukluk etkeni olarak telakki edildiğini vurgulamıştır (Şeriatî,2016:221).

Takiyye Kavramı

Şeriatî'ye göre “Takiyye, gizli teşkilat olarak düzene karşı mücadele eden mücahidin sır tutması ve eğer ağzından bir kelime ve sır çıksa, bir grubun hayatının yok olacağı anlamındadır” (Şeriatî,2012:169). Şeriatî Safevi Şia'sı ve onun takipçilerinin takiyyeyi imanını korumak olarak değil, kişiyi ve onun saltanatını muhafaza etmek olarak yorumladığını, bu önemli ilkeyi çıkar ve menfaatin sürdürülmesi adına kullandıklarını belirtmiştir (Şeriatî,2016:206). Takiyyeyi toplumsal mücadele ve sorumluluktan kaçma yöntemi olarak gören Safevi Şiası bu kavramı gerçeğin üstünü suskunluk örtüsüyle örtmek olarak telakki etmiştir. Ali Şia'sına göre ise takiyye düşmana karşı kişinin içinde bulunduğu teşkilatı koruması ve bu teşkilata ait sırları muhafaza etmesi için gereken bir taktiktir. Burada takiyye savaşımın gizli koşulları içinde imanını koruyan bir eylemdir (Şeriatî,2006:263).

Şeriatî takıyye'yi vahdet takıyyesi ve savaşım takıyyesi olmak üzere ikiye ayırmıştır. Vahdet takıyyesi bir taraftan toplumsal birliği muhafaza ederek düşman karşısında birlik olma diğer taraftan kendi içinde çelişkili konuları gündeminden uzak tutarak iç tefrika ve ihtilafı önlemek amacıyla gerçekleştirilir. İmanı korumaya yönelik olan mücadele takıyyesi ise toplum- sal ve siyasal savaşıma karşılık gelmektedir (Şeriatî,2016:205).

Şia'nın inanç esaslarından biri olan takıyye bilindiği üzere İslam tarihinde tenkide ve teville en fazla maruz kalan kavramlardan biri olmuştur. Takıyye'yi ameli taktik olarak ele alan Şeriatî bu yaklaşımıyla klasik Şii düşünüşten ayrılmıştır. Şeriatî, takıyyeyi inancın temeli olarak kabul eden görüşü eleştirmiş bunu ümmete rehberlik eden öncü kişi tarafından yönetilmesi gereken bir taktik olarak değerlendirmiştir.

Özgürlük Kavramı

Dinin temel gayesinin kurtuluş olduğunu ifade eden Şeriatî Batılı düşünürlerin iddia ettiklerinin aksine dini, özgürlüğün önündeki en büyük tehlike ya da bireyi esarete mahkûm eden uyumsuzluk etkeni olarak kabul etmez. Aksine Şeriatî'ye göre din bir taraftan kişiyi prangalarından kurtarıırken diğer yandan ise onun zihni tekâmülünü sağlayarak kendini bilmeye götürür.

Şeriatî'ye göre insanın özgürlüğü onu çepeçevre muhasara eden dört zindandan kurtuluşuyla mümkündür. O'na göre bu dört cebri gücün etkisinden kendisini kurtaran insan gerçek manasıyla özgürdür. Bunlar sırasıyla Tabiat, Tarih, Toplum ve İnsanın kendi zindanıdır. İnsana özünü unutturan dört zorlayıcı güçten ilki tabiattır. Tabiatın zorlayıcı gücüne yaslanan natüralizme göre insan öz bilinçten yoksun doğanın bir ürünüdür. Dolayısıyla insanın potansiyeli doğanın ona bahsettikleri ile sınırlıdır (Şeriatî,2014:31).

İnsan özgürlüğünün önündeki diğer engel tarihin zorlayıcı gücüdür. Historizm, tarihin belirleyiciliği düşüncesine dayanır. Buna göre insan tarihsel belirlenimin ve tarihi gerekliliğin bir ürünüdür (Şeriatî,2014:46).

İnsanı özünden uzaklaştıran üçüncü cebri unsur toplum zindanıdır. Sosyolojizme göre birey hür iradede yoksun olup varlığını topluma borçludur. Toplum zindanı toplumun bireyi var ettiğini ama bireyin topluma müdahale gücünün olmadığı görüşünü içermektedir (Şeriatî,2013:92).

İnsan özgürlüğünü sınırlandıran dört bağdan sonuncusu insanın kendi zindanıdır. Şeriatî'ye göre günümüz insanı tabiat, tarih ve toplum zindanlarından sahip olduğu bilgi birikimi ve teknolojik imkânlarla kurtulabilirken kendi zindanı içinde mahpustur. Bilim bu zindandan kurtulmak için yeterli değildir. Şeriatî, bu zindanın bilincine varmanın ve onu tanımanın oldukça çetin olduğunu, çağımızda doğaya, tarihe ve topluma her zamankinden daha fazla ege- men olan insanın kendi içindeki zindandan bihaber yaşadığını ve bu durumun onu çaresizliğe sürüklediğini vurgulamaktadır.

Şeriatî'ye göre bu zindandan kurtuluş ancak aşk yolu ile mümkündür. Aşk yolu ile gerçekleşen iç devrim insandaki başkaldıran yanı harekete geçirerek kişiyi mahkûm olduğu zindandan kurtarır ve özgürleşmesini sağlar (Şeriatî,2014:56).

Şeriatî'ye göre özgürlük tam olarak ne Sartre'nin varoluşçu yorumuyla ne de materyalist ve pozitif felsefenin bakış açısıyla örtüşen bir yapıya sahiptir. Şeriatî özgürlüğü toplumsal sorumluluk ve mücadeleden ayrı düşünmeden mütalaa etmiştir. Kapitalist düzenin insanlığa sunduğu özgürlüğün içi boş ve sahte oluşuna dikkat çeken Şeriatî bunu Batılı odakların planlı bir şekilde bireyin manevi değerlerini tahrip etme amacıyla gerçekleştirdiğini belirtmiştir. Bu anlamda öz bilinç, özgür irade ve yaratıcılık unsurlarına vurgu yapan Şeriatî insanın kurtuluşunu kendi iradesiyle yaptığı seçimlerde görmüştür.

Eşitlik Kavramı

Marksizm'in eşitlik söyleminin karşısına kendine özgü eşitlik yaklaşımıyla çıkan Şeriatî, doğa ve insan söz konusu olduğunda tarih boyunca ortaya çıkmış ekol ve düşünce dizgelerinin üç temel akım altında toplanabileceğini ifade etmiştir. Bunlar, irfan/tasavvuf, eşitlik ve özgürlüktür (Şeriatî,2012:53).

Şeriatî'ye göre İslam'ın eşitliği sadece itikadi değildir aynı zamanda bir felsefi ve düşünsel bir içeriğe de sahiptir (Şeriatî,1999:37). Bu eşitlik düşüncesinin ne Fransız İhtilali sonrasında ortaya çıkan eşitlik söylemiyle ne de uluslar arası insan hakları bildirisinde yer alan eşitlik ilkesiyle benzeşim gösterdiğini belirten Şeriatî İslam'ın, eşitliği ahlaki tavsiye ve öğüt niteliğinde ele almayı bütün insanlığı ilgilendiren bir mesele olarak ortaya koyduğunu vurgulamıştır (Şeriatî,1999:37).

Şeriatî İslam'a göre insanlar arasındaki eşitlik fikrinin menşeinin yaratılış felsefesinde gizli olduğunu ifade etmiştir. Buna göre Adem ve Havva'dan meydana gelen insanlığın her bir ferdi aynı aileye mensuptur. Dolayısıyla hiçbir insan öz itibarıyla bir diğerinden üstün olamaz. Yaradılıştaki vahdet düşüncesinin bunu işaret ettiğini belirten Şeriatî eşitlik ile ilgili görüşlerini gerek Kuran ayetleriyle gerekse Ali bin Ebîtalib'in hadisleriyle destekleyerek ortaya koymuştur. Şeriatî'ye göre hukuki eşitlik düşüncesi "insanların doğal ve yaratılışa dayalı eşitliğinin bir neticesidir ve bu eşitlik sadece Müslümanlara özgü olmayıp bütün insanları kapsar" (Şeriatî,1999:39).

İslam'ın eşitlik vurgusunun çoğu zaman ahlaki bir emir, öneri ya da ulaşılması gereken bir hedef olarak algılandığını belirten Şeriatî'ye göre İslam'da eşitlik erişilmesi istenen bir hedef ya da ahlaki bir arzu değil doğal bir gerçektir (Şeriatî,1999:37).

Ali Şeriatî'nin Genel Olarak Siyasal İslam Düşüncelerine Etkisi

İslamcılığın İran- Arap Şii alanını temsil eden Ali Şeriatî geliştirdiği antiemperyalist söylemle siyasal görüşünü imamet fikri üzerine inşa etmiştir. İslam'ın siyasal örgütlenmesini bu kavram hakkındaki düşünceleri ile açıklayan Şeriatî ümmet ve imameti aynı bağlam içerisinde birbirini tamamlayan öğeler olarak ele almıştır. Ona göre imamete inanmak ümmet düşüncesinin hayata geçmesinde bir ön koşuldur. Şeriatî'ye göre ümmeti harekete geçiren ve ona rehberlik yapan tek siyasi kurum imamettir. Başka bir deyişle ümmetin ortak hedefe olan yolcu-

luğunda imamet yönlendirici bir fonksiyona sahiptir. Adalet ile imamet arasındaki mutlak ilişkiye dikkat çeken Şeriatî'ye göre adalet, ümmet ile imameti birbirine bağlayan rabıta işlevi görür (İşcan, 2002:78).

Şeriatî'nin sunduğu ideal devlet sınıfsız bir toplumsal düzeni zorunlu kılmaktadır. Çünkü ona göre sınıflı bir toplum yapısı şirk dünya görüşünün bir yansımasıdır. Toplumsal birliğin sınıf ve gruplara ayrıştığı bir toplumda çok tanrıcılık kaçınılmazdır. Hâlbuki çok tanrıcılık ve putperestlikle mücadeleyi salık veren İslam tevhid temeli üzerine inşa edilmiş bir dindir. Bu anlamda Şeriatî'nin eşitlik ve adalet temelli toplum modelini tevhidin toplumsal hayattaki tasdiki olarak okumak mümkündür. Oysa alt yapısı tevhit olan bir toplumsal sistem sınıf farkını yaratan her türlü imtiyazı ve ayrıcalığı reddeden özelliğiyle öne çıkar. Başka bir deyişle egemen sistemin boyunduruğunda kurtulmak ancak sınıfsız bir toplum düzeniyle mümkündür. Şeriatî'ye göre müstekbir sınıfının mustazaflara olan tahakkümü ve onların öz benliğini ezerek yok etme insiyakı toplumsal kargaşanın nedenini oluşturmaktadır. Black konuyla ilgili olarak şu ifadelere yer verir:

“Şeriatî, İslamiyet'in özgün misyonunun ezilenleri özgürleştirmek olduğunu söylemiştir; ancak eğer İslamiyet'in bu hedefe ulaşması isteniyorsa, mevcut halinde değişiklik yapılması gerekmektedir” (Black,2010:450).

Roy, Şeriatî'nin Şiiliği siyasal düzeyde olduğu kadar “dinginci ve mistik” düzlemde okuduğu kanaatindedir. Özellikle Şii dünya tasavvurunun devrim düşüncesine yatkın olduğunu belirten Roy, bu bakış açısının sosyal adalete ve şehadete olan vurgusuna dikkat çekmiştir. Bununla birlikte çağdaş İran'ın sünni dünyaya nispeten “bağdaştırmacı ideolojilerin” ileri boyutunun Ali Şeriatî'de öne çıktığını işaret etmiştir (Roy,2015:208).

Ali Şeriatî'nin sunmuş olduğu ideolojinin, “özgürlük ve eşitliğe dayalı söylemleriyle İslam dünyasındaki eğitimli Siyasal İslamcılar arasında” yarattığı etki son derece önemlidir (Manaz,2008:448). Bu anlamda Şeriatî'nin düşüncelerinin Siyasal İslamcı radikal örgütlerin yeniden yapılanma sürecindeki etkisinden bahsetmek mümkündür. Özellikle Türkiye'deki radikal fraksiyonların İran devriminden ciddi ölçüde etkilendikleri gerçeği göz önüne alındığında söz konusu ideolojik alt yapının oluşmasında Şeriatî'nin Türkçeye tercüme edilmiş eserlerinin önemli bir etkisi olduğunu söylemek mümkündür.

SONUÇ

İslam'ı Batı düşüncesiyle buluşturan Şeriatî onu sosyolojik ve felsefi açıdan yeniden yorumlayarak farklı bir perspektif yakalamıştır. Varoluşçuluk ve Marksizm onun düşüncesini besleyen iki ana damar olmasına rağmen Şeriatî bu akımlardaki iç çelişkileri ve İslam tasavvuru ile uyuşmayan taraflarını görmüş, beri yandan bu akımların metodolojisinden ve analiz tekniklerinde de yararlanmıştır.

Özellikle Batı'nın emperyalist saldırılarına direnebilmek için İslam'ın yeniden yükselişini savunan Şeriatî, geleneksel İslam'ın Batı saldırıları karşısında kalkan olamayacağını savunmuş, kurtuluşu yenilenen İslam düşüncesinde bulmuştur. Özellikle Batı'nın emperyalist politikalarına karşı Müslüman toplumların yeniden dirilişinin sahil İslam'a dönmekle mümkün olacağını altını çizmiştir.

Şeriatî'nin amacı İslam'a dayalı bir toplum projesini geliştirmek idi. Bu anlamda O, tevhidi dünya tasavvuruna dayalı İslam'ı, gerek İslam dünyasının içine düştüğü bunalımdan gerekse insanlık tarihini kuşatan sorunlardan kurtaran bir reçete olarak görmüştür. O, Batı'nın siyasal, ekonomik ve kültürel dayatmalarına karşı kitleleri harekete geçirme potansiyeline sahip olduğundan toplumların felahı noktasında İslam'ı tek çare olarak görmüştür. Şeriatî'nin bu anlamda öncelikli amacı şirk dininin tefrika yaratan, bireyi ve toplumu yıkıntıya çeviren tüm belirtilerini yok etmek ve tevhidi dünya görüşünü tarihsel ve toplumsal bağlama uyarlamak olmuştur.

Şeriatî İslam ideolojisini ve tevhidi dünya görüşünü oluştururken kendisine dayanak kıldığı Kuran onun için muhkem bir ölçüttür. Başka bir deyişle Şeriatî'nin İslam ideolojisi Kuran'ın bireyi ve toplumu hayata geçiren ve insana sorumluluk ve bilinç aşıl原因an misyonu üzerine kuruludur. Toplumsal değişimin önemli bir etkeni olan "el-nas" Şeriatî'nin Kuran'dan aldığı bir mefhumdur. Bununla birlikte onun özellikle sınıfsal yapılaşma ile ilgili görüşlerini Kuran'da yer alan ayetler, Hz. Muhammed'in hadisleri ve Hz. Ali'nin ve sahabelerin bu konuda örnek teşkil eden düşünce ve yaşam tarzlarıyla desteklediğini görüyoruz. Ancak gözden uzak tutulmaması gereken bir taraf vardır ki Şeriatî İslam'ın sosyolojik bir analizini yapmamış, Kuran'dan sosyolojik ve tarihsel bir perspektif çıkarmakla yetinmiştir. Marksın sosyolojisine ait kavramların Kuran'da yer alan kavramlar olduğunu belirtmiş, sol düşüncenin kullandığı pek çok kavramı din çözümlerinde kullanmıştır.

Özellikle sınıf kavramı ve tarihte süregelen sınıf savaşımını Kuran'daki Habil-Kabil kıssasını temel alarak yorumlayan yaklaşımı dini anlamda ciddi yanlışlar içermektedir. Şeriatî tarih boyunca süregelen ezen-ezilen, sömüren-sömürülen çatışmasını Habil-Kabil kıssası ile simgeleştirmiştir. Buna göre Habil, sömürülen ve ezilen kesimi, Kabil ise sömüren ve imtiyazı elinde bulunduran sınıfı temsil eder. Şeriatî Kabil sınıfını üç isimle somutlaştırır: Firavun, Karun ve Belam. Hâlbuki Kuran'da şirk sınıfına ait kişiler kesin çizgilerle sınırlanmamıştır. Başka bir deyişle şirki temsil eden belli bir sınıf yoktur. Bu anlamda Şeriatî'nin yapmış olduğu mustazaf-müstekbir ayırımının Kuran ile çelişen yönleri sahip olduğunu belirtmekte yarar olduğu düşüncesindeyiz.

Şeriatî'nin çalışmalarına bütün olarak bakıldığında onun tutarlı bir kuram oluşturamadığını görüyoruz. Bu duruma engel teşkil eden ise düşüncelerindeki eklektik yapıdır. Şeriatî bir taraftan geleneksel Şii düşüncesi ve kavramlarından yararlanmış diğer yandan Marx'ın diyalektik yöntemi ile Sartre'nin varoluşçuluğu ve Fanon'un antiemperyalist söyleminden beslenmiştir. Bununla birlikte yazdıklarında karşılaşılan ciddi anlamdaki pek çok çelişkinin düşüncelerindeki düzensizlikten ve eklektik yapıdan kaynaklandığı rahatlıkla söylenebilir. Toplumsal yaşama ilişkin düşünceleri uygulanabilirlik imkânından yoksundur. Ortaya attığı İslambilim projesi reelden çok ideale yakındır. Bu anlamda ondan bilimsel ve felsefi düzlemde sistematik bir dizge beklemek hatalı olur. Kanaatimizce Şeriatî'nin düşünceleri toplumsal bir kuram oluşturmaktan çok toplumsal bir düşünce düzleminde kalmıştır.

Şeriatî'yi bizce İslam düşünce dünyası içinde önemli kılan özelliği Şii değerleri sorgulayarak bu inanişaya mensup kavramları yeniden tanımlamasıdır. Bu yolla Şeriatî gerek Şia menşei-li gerekse İslam'daki bazı temel kavramların çerçevesini yeniden çizmiş ve bu yolla geleneksel

algının dışına çıkmıştır. Özellikle intizar ve takıyye kavramlarına getirdiği yeni açılım İran devriminin hazırlık sürecinde kitleleri harekete geçirici bir işlev yüklenmiş, Humeyni'nin devrim söyleminin zemini oluşturmuştur.

KAYNAKLAR

- Aktaş, C. (2008). Yakın yabancı. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Apaydın, H.Y. (2003). Müslüman Siyaset Geleneğinde Din-Devlet İlişkisi. Bilimname I, s:217-228
- Black, A. (2010). Siyasal İslam Düşüncesi Tarihi. (S. Çalışkan, H. Çalışkan, Çev.) Ankara: Dost Kitabevi.
- Bodur, E. (2005). Dini Motifli Terör Fenomeni Ve İslam'ın Siyasal İstismarı. KSÜ ilahiyat Fakültesi Dergisi, s. 65-88.
- CESUR, E. (2002). Ali Şeriatî (1933-77): Allahperest-Sosyalist. İslamiyat V, sayı 2, s. 69-91.
- Genç, E. (2015). Siyasal İslamcılığın Alternatif Medeniyet Söylemi Moderniteden Azade midir. Tarihin Peşinde Dergisi, sayı 13, s.129-160.
- İşcan, M. Z. (2002). İmamiyye Şiasında Politik Bir Teori Olarak İmametın İmkanı. Ekev Akademi Dergisi, 6 (10), s.73-94.
- Manaz, A. (2008). Siyasal İslamcılık Dünyada Siyasal İslamcılık. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Öçal, Ş. (2012). Retoriğin Kışkırtıcı Gücü: Ali Şeriatî'de Din, Modernizm ve Geleneğin Özgürleştirici Yorumu. Dini ve Felsefi Metinler Yirmi birinci Yüzyılda Yeniden Okuma, Anlama ve Algılama Sempozyumu, cilt :1.
- Rahnema, A. (2005). Müslüman Ütopyaacı. (İ. TOKER, Çev.) Ankara: Hece Yayınları.
- Roy, O. (2015). Siyasal İslamın İflası. (C. Akalın, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Şeriatî, A. (1999). İslam Nedir. (A. Seyyidoğlu, Çev.) İstanbul: Birleşik Yayıncılık.
- Şeriatî, A. (2006). Dr. Ali Şeriatî Terimler Sözlüğü. (M. Polat, Çev.) İstanbul: Hivda İletişim.
- Şeriatî, A. (2014). İnsanın Dört Zindanı. (H. Hatemi, Çev.) İstanbul: İşaret Yayınları.
- Şeriatî, A. (2012). Kendini Devrimci Yetiştirmek. (E.Okumuş, Çev.) Ankara: Fecr Yayınları.
- Şeriatî, A. (1980). Hacc. (F.Selim, Çev.) İstanbul: Düşünce Yayınları.
- Şeriatî, A. (2013). Dine Karşı Din. (D. Özlük, Çev.) Ankara: Fecr Yayınları.
- Şeriatî, A. (2013). Marksizm. (E.Okumuş, H.Kırlangıç, D.Özlük, Çev.) Ankara: Fecr Yayınları.
- Şeriatî, A. (2016). Ali Şiası Safevî Şiası. (H.Kırlangıç, Çev.) Ankara: Fecr Yayınları.
- Şeriatî, A. (2016). Biz ve İkbâl. (D.Örs, Çev.) Ankara: Fecr Yayınları.
- Şeriatî, A. (2015). Anne Baba Biz Suçluyuz. (M.Demirkol, Çev.) Ankara: Fecr Yayınları.

- Şeriati, A. (2012). İran Ve İslam. (K. Çamurcu, Çev.) Ankara: Fecr Yayınları.
- Şeriati, A. (2013). Hangi Şia. (H.Kırlangıç, Çev.) Ankara: Fecr Yayınları.
- Şeriati, A. (2011). İslambilim. (H.Kırlangıç, Çev.) Ankara: Fecr Yayınları.
- Şeriati, A. (2015). Kur'an'a Bakış. (H. Kırlangıç, E. Okumuş, M. Demirkol, K. Çamurcu, D. Özlük, Çev.) Ankara: Fecr Yayınları.
- Şeriati, A. (1980). Medeniyet ve Modernizm. (F.Selim, A.Arslan, Çev.) İstanbul: Düşünce Yayınları.
- Şeriati, A. (1981). Ne Yapmalı. (M. Hizbullah, Çev.) İstanbul: Düşünce Yayınları.
- Şeriati, A.(2012). Şia. (H. Kırlangıç, Çev.) Ankara: Fecr Yayınları.
- Şeriati, A. (2012). İslam ve Sınıfsal Yapı. (D.Özlük, Çev.) Ankara: Fecr Yayınları.
- Şeriati, A. (2014). İslambilim II. (H.Kırlangıç, Çev.) Ankara: Fecr Yayınları.
- Şeriati, A. (1980). İslam Sosyolojisi Üzerine. (K.Can, Çev.) İstanbul: Düşünce Yayınları.